

Пархоменко Сергій Анатолійович,

аспірант Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Антона Цедіка, 20, м. Київ, 03057; v.chas.info@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1664-7530>

ПОСИЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У СВІТЛІ ЗАРУБІЖНИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ

Анотація. Третій рік повномасштабної збройної російської агресії проти України висвітлив або загострив низку проблем інституційного характеру у царині державного управління в сфері національної безпеки і оборони. Зокрема, це стосується і Президента України як інституційного суб'єкта, який згідно п.17 ч.1 ст.106 Конституції України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави. З огляду на ці та інші повноваження основного суб'єкта державного управління в сфері національної безпеки і оборони, яким є глава держави, особливої гостроти набуває наріжна умова ефективності державного управління: наявність необхідної компетенції у суб'єкта управління. Аналіз зарубіжних моделей державного управління національною безпекою і обороною засвідчив, що запобігання дилетантизму і непрофесійності глави держави у цій сфері, які можуть призвести до катастрофічних наслідків для усієї країни, у низці країн забезпечується як на законодавчому рівні, так і усталеною практикою репутаційної культури. Виходячи з проведеного у статті аналізу, запропоновано доповнити ч.2 ст.103 Конституції України вимогою до кандидата на посаду Президента України про проходження військової служби або базової загальновійськової підготовки, виклавши ч.2 ст.103 у такій редакції: Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою, пройшов базову загальновійськову підготовку або військову службу в лавах Збройних Сил України або Збройних Сил країн-членів НАТО.

Ключові слова: Президент України, державне управління, сфера національної безпеки і оборони, кваліфікаційна вимога базової загальновійськової підготовки або військової служби.

Parkhomenko Sergiy Anatoliyovych,

Postgraduate Student at the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 20, Anton Tsedik Str., Kyiv, 03057; v.chas.info@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1664-7530>

STRENGTHENING THE INSTITUTIONAL CAPACITY OF THE PRESIDENT OF UKRAINE IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY AND DEFENSE IN THE LIGHT OF FOREIGN MODELS OF STATE MANAGEMENT OF NATIONAL SECURITY

Abstract. The third year of full-scale armed Russian aggression against Ukraine highlighted or exacerbated a number of problems of an institutional nature in the field of state management in the sphere of national security and defense. In particular, this applies to the President of Ukraine as an institutional subject, who, according to clause 17, part 1, article 106 of the Constitution of Ukraine, is the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine; appoints to positions and dismisses from positions above the command of the Armed Forces of Ukraine, other military formations; exercises leadership in the spheres of national security and defense of the state. Given the colossal scope of powers of the main subject of state administration in the field of national security and defense, which is the head of state, the cornerstone condition for the effectiveness of state administration becomes especially acute: the presence of the necessary competence of the subject of administration. The analysis of foreign models of state management of national security proved that the prevention of dilettantism and unprofessionalism of the head of state in this area, which can

lead to catastrophic consequences for the entire country, is ensured in a number of countries by the legislative regulation of qualification requirements for a candidate for the country's main position. Based on this analysis, the article proposes to supplement Part 2 of Article 103 of the Constitution of Ukraine with a requirement for a candidate for the position of President of Ukraine to undergo military service or basic military training, by wording it as follows: A citizen of Ukraine who has reached the age of thirty-five can be elected President of Ukraine, has the right vote, has lived in Ukraine for the last ten years before the election day and speaks the state language, has completed basic military training or military service in the ranks of the Armed Forces of Ukraine or the Armed Forces of NATO member countries.

Key words: *The President of Ukraine, state management of the national security, defense, qualification requirement of basic combined military training or military service.*

Постановка проблеми. Третій рік повномасштабної збройної російської агресії проти України висвітлив низку проблем у царині державного управління національною безпекою і обороною. Зокрема, це стосується і Президента України як інституційного суб'єкта, який згідно п. 17 ч. 1 ст.106 Конституції України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави.

Ці конституційні повноваження деталізуються через низку законів. Так, згідно Закону України «Про національну безпеку України» Президент України як глава держави призначає на посаду Головнокомандувача Збройних Сил України за поданням Міністра оборони України та звільняє з посади; призначає на посаду та звільняє з посади начальника Генерального штабу Збройних Сил України; призначає на посаду та звільняє з посади за поданням Міністра оборони України командувачів видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України; може призначати командувача (командувачів) об'єднаних сил для здійснення управління операціями на окремих напрямках.

Згідно законів України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України» та інших Президент України за поданням Кабінету Міністрів України затверджує структуру плану оборони України, план оборони України. В особливий період Президент України може здійснювати керівництво Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями через Ставку Верховного Головнокомандувача, яку він очолює. Затверджує План дислокації Збройних Сил України, який розробляється Генеральним штабом Збройних Сил України, і узгоджується Міністерством оборони України з Кабінетом Міністрів України.

Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України здійснює керівництво Збройними Силами України; затверджує замисел застосування об'єднаних сил в операціях,

видає накази і директиви з питань оборони, у тому числі з питань оперативного доукомплектування в особливий період Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань. Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України через Міністра оборони України здійснює загальне керівництво національним спротивом і затверджує Доктрину територіальної оборони.

Як видно тільки з цього переліку, повноваження Президента України, надані Конституцією і законами України у сфері національної безпеки і оборони, колосальні. Зважаючи на це особливої гостроти набуває наріжна умова ефективності державного управління: наявність необхідних компетентностей у суб'єкта управління.

Особливого значення це набуває у сфері оборони, де реалізується захист територіальної цілісності країни, що є конституційним обов'язком Президента України, і що, зокрема, реалізується через його повноваження як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. За цих умов відсутність необхідного рівня професійної підготовки, необхідного для виконання главою держави функції Верховного Головнокомандувача ЗСУ є ризиком, що загрожує самому існуванню української держави.

Водночас, два із половиною роки повномасштабної війни показали, що інституційні спроможності Президента України як глави держави і як Верховного Головнокомандувача ЗСУ потребують посилення в частині забезпечення професійності та компетентності основного суб'єкта державного управління національною безпекою і обороною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми статті засвідчив, що у вітчизняній науковій літературі висвітлюється низка аспектів цієї проблеми.

Так, Г. Ситник і Т. Запорожець порушили проблему депрофесіоналізації державної служби [4, с. 144], вказавши на зв'язок цієї проблеми із інституціональним та функціональним дисбалансом політичних та адміністративних складових

системи публічного управління. Адже характерними ознаками саме адміністративної складової, зокрема є те, що «вона формується згідно з визначеними у законодавстві адміністративними процедурами, а керівний склад формується за ознаками професіоналізму та компетентності» [4, с. 146].

Попри те, що Президент України не є державним службовцем, для нього як інституційного суб'єкта – пише Г.Ситник в іншій роботі, – характерним є «поєднання окремих рис політичної і адміністративної складових систем державного управління. Зокрема, в царині політичної складової глава держави виступає носієм державного суверенітету та національних інтересів, в царині адміністративної – суб'єктом реалізації державної політики» [5, с. 10]. Отже, також підпадає під критерії професіоналізму і компетентності.

Авторами монографії «Політична система України: конституційна модель та політичні практики», зокрема О. Майбородою, наголошується на розмиванні межі між формальними повноваженнями і неформальною роллю Президента України, що становить проблему особливо з огляду на те, що повномасштабна російська агресія, яка «покликала до життя його (Президента України – С.П.) функцію Верховного Головнокомандувача, поставила українське суспільство перед необхідністю повної мобілізації і об'єднання навколо глави держави як воєнного лідера» [6, с. 48].

Ще раніше на певну нечіткість у розмежуванні повноважень Президента України як глави держави і Президента України як Верховного Головнокомандувача ЗСУ звертали увагу Котлярченко О.П. [7], Мельник С.М. [8], Коропатнік І.М. і Остапенко А.І. [9].

Констатуючи наявність проблеми, автори вбачали шляхи її вирішення або у посиленні ролі законодавчої гілки влади, або в уточненні повноважень глави держави в статусі Верховного Головнокомандувача ЗСУ.

Мета цієї статті полягає у тому, аби, спираючись на аналіз зарубіжних моделей державного управління національною безпекою і обороною, сформулювати рекомендації щодо посилення інституційної спроможності Президента України у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу оберемо моделі державного управління, властиві деяким країнам-членам ЄС та/або членам НАТО.

В конституціях країн визначеного кола об'єкт управління – національна безпека – виступає як захист:

– територіальної цілісності (конституції Люксембургу, Франції, Румунії, Польщі, Хорватії, Бельгії, Кіпру);

– неподільної цілісності країни та нації (конституція Туреччини);

– цілісності країни (конституція Греції);

– суверенітету нації (конституція Туреччина);

– незалежності (конституція Хорватії);

– національної незалежності (конституції Люксембургу, Франції, Португалії, Румунії, Польщі, Греції, Бельгії);

– незалежності держави (конституція Туреччини);

– незалежності республіки (конституції Кіпру і Албанії);

– безпеки держави (конституція Польщі);

– конституційного ладу (конституція Польщі);

– конституції (Основні закони США, Мальти, Словаччини, Німеччини, Нідерландів).

Переважна більшість конституцій країн окресленого кола основним суб'єктом державного управління національною безпекою і обороною визначає главу держави: монарха або президента. І майже всі глави держав наділені конституціями своїх країн повноваженням верховних головнокомандувачів або головнокомандувачів збройних сил чи сил оборони.

Щодо монархій, то генетично вища аристократія, з якої виходили королі/герцоги/князі, формувалась саме з середовища військових. Тому монарх завжди був командувачем військ. Ця традиція закріплена і в законодавстві сучасних держав із монархічною формою правління: Сполученого Королівства, Канади, Бельгії, Люксембурга, Норвегії, Іспанії. Винятком є Швеція і Нідерланди, в яких королі втратили статус головнокомандувачів: з 1974 р. у Швеції і з 1983 р. у Нідерландах.

Повноваження глави держави як головнокомандувача збройними силами також закріплено у більшості конституцій республіканських країн. Так, Президент є Верховним головнокомандувачем Збройними силами згідно конституцій: Польщі, Хорватії, Фінляндії, Словенії, Португалії, Болгарії. В Естонії Президент є Верховним головнокомандувачем національної оборони. Верховне командування силами оборони покладається на президента Ірландії. Згідно Федерального конституційного закону Австрії Федеральний президент здійснює верховне командування Федеральною армією.

Головнокомандувачами збройними силами своїх країн є президенти США, Туреччини, Словаччини, Північної Македонії, Латвії, Чехії, Албанії, Румунії, Литви, Угорщини.

У Франції Президент Республіки є Головою армій. Згідно Конституції Греції Президент Республіки є Головою Збройних Сил країни. Президенти

дент Італії є Командувачем Збройними Силами. Керує армією Президент Чорногорії.

З огляду на цей статус, питання кваліфікованого виконання повноваження ВГК/ГК главою держави перебуває серед пріоритетних.

Усвідомлюючи, що дилетантизм і непрофесійність у даній сфері може призвести до катастрофічних наслідків для усієї країни, держави по-різному намагаються запобігти цій потенційній загрозі.

Так, у Французькій республіці для обрання депутатом існує вимога статті L45 глави III першої книги Виборчого кодексу (Code electoral), згідно якої «Ніхто не може бути обраним, якщо він не може підтвердити виконання зобов'язань, покладених кодексом національної служби» [10] (тут і надалі переклади мої. – С.П.).

Згідно Кодексу національної служби (Code du service national) національна служба включає військову службу, службу у національній поліції, у службі цивільної безпеки, службі технічної допомоги і службі співробітництва [11].

Попри те, що з 1 січня 1997 року (за президентства Жака Ширака) регулярний призов до французького війська було скасовано, вимога статті L45 Виборчого кодексу є чинною. А відновлення регулярного призову було однією з передвиборчих обіцянок Е. Макрона – ідея, яку більшість французів схвалює [12].

В європейських монархіях, глави держав яких зазвичай є верховними головнокомандувачами Збройними силами, військова служба є обов'язковою для нащадків престолу.

Навіть у Швеції і Нідерландах, де монархи наразі не є верховними головнокомандувачами збройних сил, вони в обов'язковому порядку проходять військову службу.

Так, король Швеції Карл XVI Густав до вступу на престол упродовж 1966-1968 рр. проходив військову службу у трьох родах військ – сухопутних, військово-повітряних і на флоті.

Як і король Нідерландів Виллем-Александр, який у 1985-1987 рр. служив на Королівському флоті. Зокрема, після навчання у Королівському воєнно-морському інституті проходив службу на фрегатах Tromp і Abraham Stijnsen, а у 1988 р. пройшов перепідготовку вахтовим офіцером на Van Kinsbergen. Після цього служив у військово-повітряних силах (у 1993 р. отримав ліцензію головного військового льотчика 334-ї транспортної ескадрилі Королівських ВПС Нідерландів). А у 1994 р. – пройшов навчання на вищих курсах Королівської армії і Королівських ВПС в Інституті оборони. Монарх має військові звання Королівських ВМС, Королівських сухопутних сил і Королівських ВПС [13].

Взагалі монархи європейських держав в обов'язковому порядку проходять військову службу ще перебуваючи у статусі спадкоємця престолу.

Більше того, на сьогодні найбільш радикально проблема професійності ВГК вирішується саме європейськими монархіями. Так, принцип професійної військової підготовки поширено і на королев та принцес-спадкоємиць трону.

Широко відомо про службу в армії під час Другої світової війни принцеси Єлизавети – майбутньої королеви Великої Британії і Північної Ірландії Єлизавети II.

Королева Данії Маргрете II, яка правила 52 роки (14 січня 2024 р. добровільно зреклась престолу на користь сина Фредеріка), проходила службу в жіночому відділенні ескадрильї ВПС Данії і має звання майора ВПС. До цього її зобов'язував статус Верховного головнокомандувача ЗС Данії [14].

Її невістка, кронпринцеса, а натеper королева-консорт Данії Мері, військову кар'єру розпочала у 2008 у статусі солдата. У 2009 році стала сержантом, потім лейтенантом. Звання старшого лейтенанта отримала у 2015 році, капітана у 2019 році. З 2023 року є почесним майором Національної гвардії [15].

Проходить військову підготовку і 20-річна принцеса Бельгії Елізабет – донька короля Бельгії Філіпа та королеви Матильди [16].

За офіційним повідомленням на сайті норвезького королівського дому у 2024 році принцеса Інгрід Александра (донька кронпринца Хаокона) відслужить 12 місяців початкової служби в інженерному батальйоні в бригаді Норд [17].

Не є виключеннями навіть Швеція і Нідерланди. Так, майбутня королева Швеції кронпринцеса Вікторія отримала базові навички військової служби: у 2003 р. протягом трьох тижнів вона проходила навчання у Міжнародному центрі збройних сил Швеції. Це військовий табір, де готують солдатів для місії за кордоном [18].

Попри те, що у Нідерландах, починаючи з 1983 р., король не є верховним головнокомандувачем Збройних Сил, наслідна принцеса Катарина-Амалія (принцеса Оранська) також зареєстрована для служби в армії згідно закону, який вступив в силу з 1 січня 2020 року і дія якого поширюється не тільки на юнаків, але й на дівчат з 17-ти річного віку [19].

В Іспанії, згідно королівського указу, схваленого Радою міністрів 14 березня 2023 р., трирічну військову підготовку проходить принцеса Астурійська Леонор, яка є спадкоємицею іспанського престолу. Як зазначено в указі, військова підготовка «зміцнює здатність до служіння та

відданості, а також полегшує репрезентативні завдання, які вона (принцеса – С.П.) повинна взяти на себе як спадкоємиця корони Іспанії, відповідно до положень розділу II Конституції» [20].

Досвід, набутий під час навчання в академіях є «цінним джерелом для того, аби вважати, що військова підготовка інфанти має тривати протягом трьох навчальних років, по одному для кожної армії (загальновійськовій та повітряно-космічній – С.П.) та флоту... Період навчання розпочнеться в серпні 2023 року в армії та проходить протягом 2023-2024 навчального року в Загальновійськовій академії Сарагоси. Принцеса Астурійська приєднається до цієї Академії в якості леді-кадетки. Наступний навчальний рік, 2024-2025, проходить у військово-морських силах в якості мічмана як у військово-морській школі в Марині, так і на борту навчального корабля «Хуан Себастьян де Елькано» під час навчального плавання. Нарешті, принцеса закінчить свій третій рік у Повітряно-космічній армії, приєднавшись до Генеральної авіаційної академії Сан-Хав'єра на 2025-2026 навчальний рік у якості студента-прапорщика» [20].

У розміщеному на офіційному сайті Королівського дому прес-релізі Королі нагадали, що у європейських монархіях глави держав є верховними командувачами Збройними силами: «Нарешті, доцільно пам'ятати, що в європейських парламентських монархіях це широко поширена традиція, згідно з якою майбутні глави держав розвивають військову кар'єру та, в рамках цього, отримують навчання такого характеру, яке змінюється залежно від характеристик кожної країни, на додаток до університетської підготовки. Ця практика ґрунтується на тому факті, що в більшості випадків і в умовах і в межах, передбачених і регламентованих у різних конституційних текстах, їм приписується верховне командування Збройними силами» [20].

Наведені приклади дають підстави стверджувати, що найбільш професійним і відповідальним (і навіть більш прогресивним з точки зору гендерної рівності) є ставлення глав держав як основних суб'єктів державного управління національною безпекою і обороною в європейських країнах з монархічною формою правління (демократичних конституційних монархіях). Це пояснюється багатовіковою традицією, яка сформувалась в умовах частих воєн і необхідності захисту територій і державного устрою. Ця функція завжди покладалась на військову аристократію, з середовища якої виходили монархи. Закріплюючись в кодексах військової (лицарської) честі, норми щодо усвідомлення відпові-

дальності інкорпоровались не тільки в морально-етичний кодекс аристократії, але й впливали на культуру усвідомлення відповідальності за власну державу соціуму в цілому. Спадковий механізм передачі вищої державної влади забезпечив стійкість і більшу незалежність (політичний імунітет) від популістських рішень.

Україна не має такої тривалої традиції державності, її військова еліта або інкорпоровалась до аристократії інших країн (Польща, Російська імперія), або знищувалась ще на етапі протоеліти, як це було зі знищенням Запорізької Січі російською імператрицею Катериною II. Через це формування суспільної культури відповідальності за державу уповільнювалось, а згодом механізм прямих загальних виборів призвів до того, що обрана таким чином влада є нестійкою щодо забезпечення державних інтересів та часом непрофесійною у царині забезпечення національної безпеки і оборони.

Варто згадати шлях українського державотворення, коли на чолі держави стояли саме представники військової еліти: за часів Гетьманщини це був гетьман. В часи УНР перший президент Михайло Грушевський виявився неефективним управлінцем і був зміщений генералом Павлом Скоропадським, який за підтримки західних союзників зміг відвоювати захоплені більшовиками території й встановити умовно стійку до зовнішніх загроз модель держави: Українську державу (Гетьманат). За часів Директорії УНР її перший голова Володимир Винниченко не зміг вирішити нагальні питання оборони республіки, тож дуже швидко влада перейшла до військової людини – Головного Отамана Армії УНР Симона Петлюри, який на довгий час став для українців символом визвольної боротьби.

Отже, ігнорувати необхідність військової підготовки як елементу набуття необхідної компетентності главою держави як основним суб'єктом державного управління в сфері національної безпеки і оборони – це значить знову наражати на небезпеку українську державу у повоєнному майбутньому.

На жаль, прийнятий 11 квітня 2024 р. Закон України № 3633-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» цієї проблеми не вирішує. Ним внесено зміни до кількох законів України, чим передбачено вимоги до кандидатів на посади державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, прокурорів щодо проходження ними базової загальновійськової підготовки або військової служби (підпункт 8 пункту 2 розділу II) [21]. Але не передбачена від-

повідна вимога до кандидатів на посаду № 1 в Україні: Президента України.

Зрозуміло, що подібні зміни передбачають внесення змін до Конституції України, що під час дії воєнного стану неможливо (ч. 2 ст. 157) [1].

Між тим, перебіг воєнних подій, втім, як і останні з передвоєнних років, показав, що наявність необхідної компетентності у основного суб'єкта державного управління в сфері національної безпеки і оборони – це наріжна умова не просто ефективності державного управління: в умовах екзистенційного виклику з боку північно-східного сусіда – це запорука виживання української нації.

Висновки і рекомендації. Отже, проведений аналіз дозволяє дійти висновку про те, що запобіжники непрофесійності глави держави як основного інституційного суб'єкта державного управління у сфері національної безпеки і оборони, зокрема, у статусі Верховного головнокомандувача/Головнокомандувача збройними силами, у низці країн визначеного у статті кола забезпечуються як на законодавчому рівні, так і/або усталеною практикою репутаційної культури (європейські монархії).

Виходячи з проведеного аналізу, з метою запобігання дилетантизму і непрофесійності у сфері державного управління національною безпекою і обороною, пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 103 Конституції України вимогою щодо проходження кандидатом на посаду Президента України військової служби або базової загальновійськової підготовки як необхідної кваліфікаційної вимоги, виклавши ч. 2 ст. 103 у такій редакції: Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою, пройшов базову загальновійськову підготовку або військову службу в лавах ЗСУ або Збройних Сил країн-членів НАТО. Ці зміни мають бути внесені до Основного Закону України одразу після скасування/припинення воєнного стану і до моменту оголошення виборів Президента України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>
2. Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. Редакція 31.03.2023, підстава 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Про оборону України. Закон України №1932-XII від 6 грудня 1991 р. Редакція від 28.06.2024, підстава 3783-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#top>
4. Ситник Г. П., Запорожець Т. В. Визначальні чинники реалізації принципу поділу влади в сучасних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 5. С. 144–150. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3189/3225>
5. Ситник Г. П. Політико-правове забезпечення публічного управління у сфері національної безпеки. Курс лекцій / К: ТОВ «САК ЛТД.», 2023. 142 с.
6. Політична система України: конституційна модель та політичні практики: монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.
7. Котляренко О. П. Характеристика змісту та обсягу повноважень президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 52–58.
8. Мельник С. М. Повноваження Президента України у сфері військового управління. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Том 30 (69), № 4. С. 141–145.
9. Коропатнік І. М., Остапенко А. І. Нормативно-правове закріплення повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2022. № 1(74). С. 100–109.
10. Code electoral. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000024042596 [in French].
11. Code du service national. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071335 [in French].
12. Більшість жителів Франції підтримують відновлення призову до війська. Укрінформ. 25.03.2024. <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3844243-bilsist-ziteliv-francii-pidtrimuut-vidnovlenna-prizovu-do-vijska.html>
13. Koning Willem-Alexander / Het Koninklijk Huis. URL: <https://www.koninklijkhuis.nl/leden-koninklijk-huis/koning-willem-alexander/studie> [in Dutch].
14. HM The Queen. Margrethe Alexandrine. URL: <https://web.archive.org/web/20190313161410/http://kongehuset.dk/en/the-royal-house/regent-parret/hm-the-queen> [in English].
15. HM The Queen. Mary Elizabeth. URL: <https://www.kongehuset.dk/en/the-royal-family/hm-the-queen/#education> [in English].
16. Princess Elisabeth reporting for duty! Heir to the Belgian throne carries out tactical drills in uniform as she prepares to finish her first year at the Royal Military Academy. URL: <https://www.dailymail.co.uk/femail/article-9771903/Princess-Elisabeth-Belgium-18-tough-military-academy.html> [in English].
17. H.K.H. Prinsesse Ingrid Alexandra. URL: <https://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=27667&sek=27352> [in Norwegian].
18. Kronprinsessan Victoria blir officer i försvaret. URL: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/kronprinsessan-victoria-blir-officer-i-forsvaret> [in Swedish].

19. Reporting for (royal) duty! Holland's Princess Catharina-Amalia shares snaps as she trains with armed forces – and even flew in a fighter jet ahead of her 19th birthday. URL: <https://www.dailymail.co.uk/femail/article-11515801/Dutch-Crown-Princess-Catharina-Amalia-introduced-branches-armed-forces.html> [in English].
20. COMUNICADO DE LA CASA DE S.M. EL REY SOBRE LA FORMACIÓN MILITAR Y CARRERA MILITAR DE S.A.R. LA PRINCESA DE ASTURIAS. 14.03.2023. URL: https://www.casareal.es/EN/AreaPrensa/Paginas/area_prensa_comunicados_interior.aspx?data=122 [in Spanish].
21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку. Закон України від 11 квітня 2024 року № 3633-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-IX#Text>

REFERENCES:

1. Konstitutsiia Ukrainy. [Constitution of Ukraine. Adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine June 28, 1996]. Redaktsiia vid 01.01.2020. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy. Zakon Ukrainy № 2469-VIII vid 21 chervnia 2018 roku (zi zminy). [About the national security of Ukraine. Law of Ukraine № 2469-VIII of June 21, 2018, as amended]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
3. Pro oboronu Ukrainy. Zakon Ukrainy №1932-XII vid 6 hrudnia 1991 r. Redaktsiia vid 28.06.2024, pidstava 3783-XII. [About the defense of Ukraine. Law of Ukraine No. 1932-XII of December 6, 1991. Edition of June 28, 2024, as amended]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#top> [in Ukrainian].
4. Sytnyk, H. P., Zaporozhets, T. V. (2024). Vyznachalni chynnyky realizatsii pryntsyphu podilu vlady v suchasnykh umovakh [Determining factors of implementation of the principle of separation of powers in modern conditions]. Investytsii: praktyka ta dosvid No 5/2024 s.144-150. Retrieved from: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3189/3225> [in Ukrainian].
5. Sytnyk, H. P. (2023). Polityko-pravove zabezpechennia publichnogo upravlinnia u sferi natsionalnoi bezpeky. Kurs lektsii [Political and legal provision of public administration in the field of national security. Course of lectures]. K: TOV «SAK Ltd.», 2023. 142 s. [in Ukrainian].
6. Politychna systema Ukrainy: konstitutsiina model ta politychni praktyky: monohrafiia (2023) [Political system of Ukraine: constitutional model and political practices: monograph] / kol. avt.: Zelenko H. I. (ker., nauk. red.) ta in. Kyiv: IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2023. 536 s. [in Ukrainian].
7. Kotliarenko, O. P. (2022). Kharakterystyka zmistu ta obsiahu povnovazhen prezidenta Ukrainy yak Verkhovnoho Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy. [Characterization of the content and scope of the powers of the President of Ukraine as the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*. 2022. № 2. S. 52–58 [in Ukrainian].
8. Melnyk, S. M. (2019). Povnovazhennia Prezidenta Ukrainy u sferi viiskovoho upravlinnia. [Powers of the President of Ukraine in the field of military management]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky*. Tom 30 (69), № 4. S. 141–145 [in Ukrainian].
9. Koropatnik, I. M., Ostapenko, A. I. (2022). Normatyvno-pravove zakriplennia povnovazhen Prezidenta Ukrainy yak Verkhovnoho Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. [Normative and legal consolidation of the powers of the President of Ukraine as the Supreme Commander of the Armed Forces of Ukraine: current state and prospects for development]. Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. 2022. No 1(74). S. 100–109. [in Ukrainian].
10. Code electoral. Retrieved from: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000024042596 [in French].
11. Code du service national. Retrieved from: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071335 [in French].
12. Bilshist zhyteliv Frantsii pidtrymuiut vidnovlennia pryzoivu do viiska. [The majority of French citizens support the restoration of conscription]. Ukrinform. 25.03.2024. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3844243-bilsist-ziteliv-francii-pidtrimuut-vidnovlennia-pryzoivu-do-vijska.html> [in Ukrainian].
13. Koning Willem-Alexander / Het Koninklijk Huis. Retrieved from: <https://www.koninklijkhuis.nl/leden-koninklijk-huis/koning-willem-alexander/studie> [in Dutch].
14. HM The Queen. Margrethe Alexandrine. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20190313161410/http://kongehuset.dk/en/the-royal-house/regentparret/hm-the-queen> [in English].
15. HM The Queen. Mary Elizabeth. Retrieved from: <https://www.kongehuset.dk/en/the-royal-family/hm-the-queen/#education> [in English].
16. Princess Elisabeth reporting for duty! Heir to the Belgian throne carries out tactical drills in uniform as she prepares to finish her first year at the Royal Military Academy. Retrieved from: <https://www.dailymail.co.uk/femail/article-9771903/Princess-Elisabeth-Belgium-18-tough-military-academy.html> [in English].
17. H.K.H. Prinsesse Ingrid Alexandra. Retrieved from: <https://www.kongehuset.no/artikkel.html?tid=27667&sek=27352> [in Norwegian].
18. Kronprinsessan Victoria blir officer i försvaret. Retrieved from: <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/kronprinsessan-victoria-blir-officer-i-forsvaret> [in Swedish].

19. Reporting for (royal) duty! Holland's Princess Catharina-Amalia shares snaps as she trains with armed forces – and even flew in a fighter jet ahead of her 19th birthday. Retrieved from: <https://www.dailymail.co.uk/femail/article-11515801/Dutch-Crown-Princess-Catharina-Amalia-introduced-branches-armed-forces.html> [in English].
20. COMUNICADO DE LA CASA DE S.M. EL REY SOBRE LA FORMACIÓN MILITAR Y CARRERA MILITAR DE S.A.R. LA PRINCESA DE ASTURIAS. 14.03.2023. Retrieved from: https://www.casareal.es/EN/AreaPrensa/Paginas/area_prensa_comunicados_interior.aspx?data=122 [in Spanish].
21. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okremykh pytan prokhodzhenia viiskovoi sluzhby, mobilizatsii ta viiskovoho obliku. Zakon Ukrainy vid 11 kvitnia 2024 roku № 3633-IX. [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding certain issues of military service, mobilization and military registration. Law of Ukraine dated April 11, 2024 No. 3633-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-IX#Text> [in Ukrainian].